

Juryrapport

Het werk van de vertaalsters Yolanda Bloemen en Marja Wiebes had al eerder de aandacht van de jury getrokken: het onderscheidde zich door nauwkeurigheid en tegelijk lenigheid bij de weergave van vaak niet gemakkelijke teksten. Hun oeuvre is langzamerhand aardig uitgebreid en nogal gevarieerd: klassiek proza, Gontsjarov en Toergenjev, naast modern, Sjalamov, Chodasevitsj; memoires van Sjostakovitsj; brieven van Mandelsjtam door Yolanda Bloemen en een verhaal van Nabokov door Marja Wiebes. Bovendien zijn ze lid van een Leidse werkgroep die regelmatig Russische gedichten in het Nederlands vertaalt.

Maar wat voor de jury de doorslag gaf, was de recente vertaling van Andrej Sinjavski's in 1985 in het Russisch verschenen roman *Goedenacht*. De auteur – een van de belangrijkste Russische schrijvers van deze tijd – had onder het pseudoniem Abram Terts al eerder verhalen in het Westen laten verschijnen, wat hem in 1965 op een openbare veroordeling, een aantal jaren kamp en tenslotte gedwongen emigratie kwam te staan. Zijn proces was opmerkelijk omdat hij weigerde schuld te bekennen en openlijk protesteerde tegen de cultuurpolitiek van de regering. Deze ervaringen zijn nu verwerkt in een fascinerende autobiografische roman, die de vertaler echter voor grote moeilijkheden plaatst. Die moeilijkheden vloeien voort uit Sinjavski's ongewone wijze van vertellen: hij houdt zich niet aan de chronologische volgorde van de gebeurtenissen, gebruikt allerlei stijlen door elkaar heen, laat ernst en ironie elkaar op een uiterst subtiele wijze afwisselen en is soms moeilijk te volgen in zijn uitweidingen over abstracte thema's.

Wat het eerst in het oog springt is de originele compositie van het boek. De auteur vertelt zijn verhaal niet recht-toe recht-aan, maar schiet 'met kangoeroesprongen', zoals hij zelf zegt, door de gebeurtenissen van zijn leven heen, mengt daarbij waarheid en fantasie, legende, anekdote en feit. Bovendien richt hij zich in de eerste plaats tot Russische lezers, hij strooit royaal met namen van personen en zaken die zij wel, maar wij niet zo gemakkelijk kunnen thuisbrengen.

Om al deze niet-chronologisch geordende gegevens goed te interpreteren, moesten de vertaalsters zich dus grondig verdiepen in de biografie van de auteur en de historische achtergronden van zijn roman. Hoe zorgvuldig zij dit gedaan hebben blijkt niet alleen uit de vertaalde tekst, maar ook uit de respectabele reeks verklarende aantekeningen achter in het boek.

De grootste verdienste van Yolanda Bloemen en Marja Wiebes ligt echter in de vakkundigheid waarmee zij Sinjavski's zeer gevarieerde stijl in het Nederlands hebben overgebracht. Wij zullen hierop kort ingaan om een indruk te geven van de problemen waarmee de vertaalsters te maken hadden.

De auteur werkt met twee volkomen tegengestelde typen stijl om de tweeslachtigheid van de ik-figuur te onderstrepen: een plechtige taal met lange, ingewikkelde constructies, kenmerkend voor een erudiete geleerde en gewone

spreektaal met korte, vaak half afgebroken zinnen, met emotionele en spottende uitroepen. Je zou zeggen: de auteur geeft nu eens het woord aan Andrej Sinjavski, vroeger literatuurdocent in de Sovjet-Unie en thans hoogleraar aan de Sorbonne, dan weer aan zijn dubbelganger, Abram Terts, schrijver van satirische verhalen. Maar als je goed leest, wordt het duidelijk dat hij in beide gevallen zijn held niet helemaal serieus neemt: hij kruidt bijna alles met spot, variërend van een vleugje ironie of parodie tot en met openlijk sarcasme. Niet voor niets noemt Sinjavski zich een leerling van Gogol! We willen hier een klein stukje citeren. In het begin van de roman verklaart Sinjavski hoe het hem gelukt is geen schuld te bekennen tijdens zijn proces:

Later, in het Westen, is me door weetgrage specialisten weleens gevraagd hoe ik erin geslaagd was te ontkomen aan de bij ons zo gebruikelijke schuldbekentenis en spijtbetuigingen, en hoe het me in feite gelukt was na mijn ontmaskering de achter de feiten als een logische grafzerk op de ziel liggende en door het sovjetwetboek gegarandeerde koolzwarte schuld van me af te werpen. Ben ik dan beter dan de anderen? Moediger? Sterker? Welnee, alleen gehaaider. Ik heb in mijn leven veel baat en profijt gehad van iets waar ik u later over wil vertellen, met uw goedvinden. Maar allereerst wil ik mijn dankbaarheid betuigen aan Abram Terts, mijn duister dubbelganger, die mij misschien de kop zal kosten, maar die mij, Sinjavski, illustreer persoon, op zo schandelijke manier opgepakt en in de Loebjanka afgeleverd, indertijd uit de brand heeft geholpen.

Het is of ik hem voor me zie, de bandiet en kaartspeler, de klootzak, de handen in de zakken, een dun snorretje, zijn pet diep in de ogen gedrukt, de lichte, enigszins slingerende gang van zijn magere, door lange jaren van polemieken en stilistische contradicties gepolijste lichaam en de subtiële en obscene tussenwerpsels op zijn gesprongen lippen. Bits, gauw op de teentjes getrapt. Bij het minste of geringste snijdt hij je de strot af. Hij steelt. Maar hij crepeert liever dan iemand te verraden. Een voortvarend man. Hij is in staat een pen vast te houden – en pen, kinders, betekent in het Bargoens ‘mes’. Eén woord: mes.

Ik weet niet waarom, maar zelfs onder mijn beste kennissen zijn er mensen die gesteld zijn op Andrej Sinjavski maar niet op Abram Terts. En ik ben eraan gewend geraakt, en heb me erbij neergelegd dat Andrej Sinjavski een hulp is, een schets is voor Terts, een soort affiche. We hebben in het leven allemaal een bescheiden en nobel uiterlijk nodig. En als ze ons destijds niet aan elkaar hadden gekoppeld, tot één persoon, op heterdaad, wat ik nog steeds zeer betreurt, dan zouden we vredig hebben samengeleefd zonder iemand lastig te vallen, allebei aan het werk, ieder op zijn eigen gebied, zonder aan de oppervlakte te komen, verborgen in het hol van de sovjetellende, in het afgelegen souterrain aan de Chlebnystraat. En u kunt er zeker van zijn dat Abram Terts, die brutale sprookjesfiguur Abram Terts, zich tot de laatste snik van Sinjavski rustig zou

hebben gedragen, het niet te bont zou hebben gemaakt, en dat hij diens alledaagse biografie nergens mee zou hebben bedorven of overschaduwd. Hij zou in stilte genoten hebben van het pikante van deze geschiedenis, de brutale vlerk, en hij zou genoeg hebben geschept in het simpele feit dat zo'n doortrapte schurk en asociale figuur als hij onder één dak woonde met een eerlijke intellectueel, die geneigd is tot compromissen, tot een teruggetrokken en beschouwend leven, die alleen ter compensatie van God weet wat voor minderwaardigheidscomplex in zijn ziel die onuitstaanbare schurk genaamd Abram Terts heeft uitgebroed – die komediant, potsenmaker, die oplichter van de literaire markt, tegen wie hij op een dag zei: 'Schiet op! Anders sta ik niet voor mezelf in...'

Niet meer dubbelzinnig, maar doodernstig is de schrijver als hij te spreken komt over cruciale perioden in het leven van de ik-figuur, zoals zijn verbijsterende samenwerking met de geheime politie in zijn studententijd. Als men hem dwingt een Franse medestudente te bespioneren en in een val te lokken, gaat hij eerst mee, maar vindt op het beslissende moment de moed te weigeren. Achteraf noemt hij dit: 'het grote keerpunt in mijn leven.' Door dit contact met de Française – een vertegenwoordigster van een geheel andere wereld – verliest de held zijn naïviteit; hij is als het ware 'ontwaakt' en besluit te gaan schrijven. Zijn non-conformistische verhalen smokkelt hij naar het Westen, wat hem, zoals hij maar al te goed weet, vroeger of later in de gevangenis zal brengen.

De afwisseling tussen een min of meer ironische en een diep ernstige toon vinden we eveneens bij de typering van de personages. Van sommigen: zijn vader, de Française, zijn vrouw, en ook zijn lotgenoten in het kamp, geeft de auteur een treffend en soms ontroerend beeld. Anderen, onder wie de vele soorten partijbureaucraten tot en met Stalin, worden groteske figuren, vooral door de tot in het absurde geparodieerde clichés waarmee ze zich uitdrukken. Trouwens, ook oude kronieken en legenden met hun gestileerde taal worden door de auteur gepersifleerd, wanneer hij de hierin beschreven bloedige onlusten vergelijkt met de omstandigheden bij Stalins dood en begrafenis.

De stilistische diversiteit van Sinjavski's roman komt in de vertaling uitstekend tot zijn recht: het Nederlands volgt getrouw de wisselende toon van het origineel. De lange, vaak enigszins onbehouden constructies zijn door de vertaalsters wel goed leesbaar, maar niet mooier gemaakt, zodat het contrast met de staccato-achtige zinnnetjes duidelijk uitkomt. En wat vooral belangrijk is, de vertaalsters hebben een scherp oor voor Sinjavski's ironie en parodie. Bijvoorbeeld als de auteur na een diepzinnige beschouwing over zijn breuk met de KGB opmerkt dat hij voortaan niet meer kan 'terugkeren in de rijen van de moreel-politieke eenheid van Sovjetvolk en -maatschappij'. Door het gebruik van dit vreemde beeld, het 'terugkeren in de rijen van de moreel-politieke eenheid', dat botst met de voorafgaande passage, maakt hij hier de propagandaleuze belachelijk. De vertaalsters hebben het cliché herkend en letterlijk

vertaald: het valt in het Nederlands evenzeer uit de toon als in het Russisch. Ze volgen de auteur ook als hij sommige woorden of zinnen slechts gedeeltelijk citeert omdat hij de spreker in de maling wil nemen, zoals wanneer de advocaat bij zijn proces de rechter karakteriseert als een 'humane, serieuze magistraat', aangezien deze een goede reputatie in het buitenland heeft en 'internationale juristencongressen' frequenteert. Hun vertaling: 'mane, rieuze gistraat', 'ternationale risten gressen' is net zo gek als het Russisch, waar ook de kop van het woord is afgehakt.

Maar in andere gevallen tonen de vertaalsters bij de weergave van zulke afgebroken woorden of zinnen juist een grote inventiviteit, bijvoorbeeld in een zogeheten 'dialogue' tussen de ik-figuur en de KGB-ambtenaar. In feite is dit slechts een fragmentarisch geciteerde monoloog van de partijman, want de antwoorden van de held ontbreken. De ambtenaar tracht de held er toe te brengen een verhouding aan te gaan met de al eerder genoemde Française. Het lijkt of de ik tegenstribbelt, te verstaan geeft dat hij al een verloofde heeft en niet in staat is er ook nog een geliefde op na te houden. De ambtenaar toont hiervoor begrip, laat blijken dat hij in de ander nu niet bepaald een geboren 'minnaar' ziet. In de originele tekst staat slechts de voorste helft van het woord 'minnaar'. Dit zou in de vertaling als equivalent iets als 'min' moeten opleveren, een afkorting die in het Nederlands minder duidelijk is dan die in het Russisch. De vertaalsters maken hiervan: 'U bent geen Don...', wat Juan als aanvulling oproept.

Zulke geslaagde vrije vertalingen van woorden of uitdrukkingen die bij een letterlijke vertaling te zwak overkomen treffen we vaker aan, onder andere in een ernstige passage over de vader van de held. Deze heeft onder Stalin gevangen gezeten en beschrijft later aan zijn zoon de griezige experimenten waaraan hij werd onderworpen. Vooral zijn neiging tot zelfspot wordt hierbij geaccentueerd. 'Zoals hijzelf treurig grapjes maakte', staat er letterlijk; in de vertaling is dit geworden tot: 'zoals hijzelf met galgenhumor zei'. Volgens het woordenboek is galgenhumor 'spot met of scherts om, of ondanks de moeilijkheden waarin men verkeert'. Dit soort spot typeert niet alleen de verteltrant van de vader, maar meer nog die van de zoon: het Nederlands toont zich hier rijker dan het Russisch.

Het is vooral om deze voortreffelijke vertaling van Sinjavski's *Goedenacht* dat de jury Yolanda Bloemen en Marja Wiebes voordraagt voor de Aleida Schot-prijs 1987.